

УДК 82

Боднар Ольга

Мова прозових творів П.М.Кралука на прикладі роману «Реліквія»

У статті зроблено спробу дослідити та охарактеризувати мовний аспект творчості Петра Кралука й проаналізувати лексичне багатство творів письменника на прикладі роману «Реліквія».

Ключові слова: архаїзми, діалектизми, полонізми, фразеологізми.

An attempt to make a survey about and characterize the language aspect of the works of Petro Kraliuk and to analyze the lexical variety of them by the example of the novel 'The Relic' is made in the article.
Key words: archaism, dialect words, polonisms, phraseological units.

Мовна особистість Петра Кралука переконливо засвідчує його практичний підхід до проблем формування літературної мови на діалектній та народнорозмовній основі. Як відомо, сучасна українська літературна мова є відшліфованою і унормованою формою загальнонародної мови, що має певні стандарти в граматиці, лексиці, орфоепії та акцентології. Вона виникла на основі писемної, художньо закріпленої форми загальнонародної мови і в своєму писемному й усному різновиді обслуговує культурне життя нації. Твори Петра Кралука віддзеркалюють процес адаптації говірок Волині до норм літературної мови. Найчисельнішою групою діалектизмів у мові творів письменника є лексичні. Вони становлять дублети до літературних відповідників. Фіксуються також словотворчі й семантичні діалектизми, які відрізняються значенням і сферою вживання, але поза контекстом зазвичай вони не сприймаються як відхилення від загальнонародної норми. [1, с.32].

Петро Кралюк орієнтувався на широкий мовний ареал, але велику вагу мало діалектне середовище Волині, говірковий елемент стихійно виявляється на всіх структурних рівнях мовотворчості самотнього митця. Серед діалектних рис переважають такі: явище збереження /o/ в новоутворених закритих складах (*плод*); розвиток /i/ на місці /e/ у відкритому складі (*вразіння*); активне вживання протетичного *i-* (*ізійшлися*). Серед морфологічних особливостей місцевого мовлення зафіксовано: у родовому відмінку іменників третьої відміни однини переважає флексія *-и* (*зустрічи, користи*); дієслова I дієвідміни 3-ї особи однини мають усічене закінчення *-є* (*спітка, освіща*), ненаголошене закінчення *-ить* дієслів II дієвідміни досить часто заступається закінченням *-е* (*волоче*); поодинокі іменники архаїчної форми двоїни (*дві години, дві могили*). Письменник уживає лексичні діалектизми *двораки, дзбан, вітець, панотець, носак, дідичні, служка, кварта*. У мовній тканині творів П.Кралюка діалектизми не завжди використовуються зі стилістичними настановами, подекуди вони є природним компонентом народнорозмовної стихії.

У романі «Реліквія» зустрічаються такі діалектні слова: *зачали, спасе; бамкає; волоче; горішній; учуває; зобидить; побідили; упокоїлась; зела; не хтіла; чужоложлив; двораки; дзбан; панотець; служебник; поскорше; заграбастати; мерзячки; уробити; наслідника; вітця, дідичні; гоноровий; гадки; упокоритися; носакком; служки; успокоює; грошів; піддатне; пошанівок; заплаता; упосліджена; врем'я; молодців; цяцьколюбні; замішана; інший путь; чкурнув; уготовану; життьових; не лжесвідч; верне; по-влоську; кварта; посланник; низовики; обабиться; приходень; нагла; звідомив* [10, с. 5 – 243].

Архаїзмами у загальному визначенні називаються слова, що вийшли з широкого вжитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики національної мови. У більш точному розумінні до архаїзмів належать слова, «що називають такі предмети чи поняття, які самі по собі аж ніяк не застаріли, але для позначення яких тепер користуються іншими словами» [2,

с. 155]. Від інших застарілих слів, зокрема історизмів, архаїзми відрізняються тим, що мають у сучасній мові синоніми. У романі Петра Кралюка зафіксовані такі архаїзми: *лики; кончина; ув; похвальба; аз; умом; бреним; потрібно; хворість; єсь; муж; думи; красний; град; отець; наперед; хроністи; правиця; супружниця; злото; словеса; блудодійниця; така; дівиця; твердиня; уперед; рече; похлібство; пійт; оружжа; черлене; побідити; копіє; суєтне; половиця; непоштиво; велено; похлібнії; лайдак; ложниця; одіяння, одіяніє; цнотливиця; спудей; тільки; житія; упокоївся; отвіт.* [3, 17-165].

Матеріальні архаїзми Петро Кралюк вводить для відтворення колориту доби другої половини XVI – початку XVII століття, коли Острог був одним із найбільших науково-культурних осередків. Використання архаїзмів надає текстові урочистого, піднесеного звучання або негативної характеристики, вживаються як засіб опоетизованого зображення картин природи, відтворення почуттів людини.

Полонізми – запозичення з польської мови. Полонізмом може бути не обов'язкова лексема, а й фонетична, граматична чи фразеологічна форма [4, с.18].

Полонізми твору Кралюка характеризують тодішню епоху і розвиток відносин між поляками та українцями. Наприклад: *обцяла; злото; круль; крульова; малженське; здрайця; кошуля; шлічною; попсовався; кобіти; малжонків; пся крев; вшеляких; визвольоний; жадних; викишталцоний; кляштор; ксьондз; школені; обронних* [3, с. 7 – 77].

Фразеологізми – лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення або речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мовленні за традицією, автоматично. Фразеологізми мають певні ознаки, які визначають спільне і відмінне між ними та іншими мовними одиницями. [2, с. 252 - 254].

У романі Петра Кралюка вжито дуже багато фразеологізмів, які вражають різнобарвністю значень. Це такі, як: *думи рояться; яблуко від яблуні недалеко падає; дати перцю; сім п'ятниць на тиждень; пасуть очима; скреготить зубами; стискає кулак; вицарапує очі; стискає зуби; не лежало серце; час загоїть рани; ідуть з життя; лити кров буде; серце вистрибує з грудей; полегшено зітхнув; опустив руки; закусити губу; обіцяють золоті гори; лізуть у голову; ні в сих ні в тих; як пес із котом; берегти, як зіницю ока; зважував усі за і проти; співав дифірамби; не все золото, що блищить; тримався на відстані; муж і жона; в добрі руки потрапила; гору брати; як на долоні; слова зачіпають; по головах ходити; залив сальце за спину; чорна кішка пробігла; зуби вишкірили; в гесні огненній горіти; риба шукає, де глибше, а людина – де краще; стіни мають вуха; носом крутить; солі на хвіст посипали; далі свого носа не бачить; у тихому болоті чорти водяться; як об стінку горохом; гризе черв сумління; обвели навколо пальця; немає диму без вогню; як між молотом і ковадлом; гріш тому ціна; нема з того дива пива; залилася плачем; море по коліно; дивився крізь пальці; як кіт заплакав; кожному своє; чув дзвін, та не знаю, де він; очі налилися кров'ю; вставляти своє слово; про людське око; це йому було на руку; чужими руками жар загрібати; що було – те й загуло; ні пари уст; земля під ногами горіла; кидатися як риба об лід; бабине літо; фортуна посміхалася; як пес побитий; вилити відро холодної води на голову; язиками плескають; сидіти склавши руки; розум світився в очах; моя хата скраю; хоч в око стрель; очі лізли на лоба; пухне від голоду; рукою подати; всі ходимо під Богом; топтатиму ряст; ковтати образи; і смішно і грішно; хата на семи вітрах; полювання за примарами. [3, с. 9 – 113].*

Твори Петра Кралюка віддзеркалюють процес адаптації говірок Волині до норм літературної мови. Вони постають як паралельні форми на певному етапі розвитку норм літературної мови зі стилістичною настановою (мовна характеристика персонажів, відтворення місцевого колориту описуваних подій тощо). Найчисельнішою групою діалектизмів у мові творів

письменника є лексичні, які становлять дублети до літературних відповідників, фіксуються словотворчі й семантичні діалектизми, які відрізняються значенням і сферою вживання, але поза контекстом зазвичай вони не сприймаються як відхилення від загальнонародної норми. [2, с.32].

У творах Петра Кралюка широко використано фразеологічні звороти як елементи української мови, які виконують номінативну й оцінно-експресивну функції, що дозволяє підкреслити позитивне, негативне або нейтральне ставлення мовця до того, про що повідомляється. Зі стилістичною настановою використано слова з різко зниженим експресивним забарвленням.

Експресивністю відзначаються фразеологізми - елементи живої народної мови, які автор уводить у літературний текст із метою характеристики емоційного стану персонажів, їх поведінки, просторових і часових меж. Крім загальнонародних фразеологічних одиниць, які зазнали трансформацій і змін, Петро Кралюк використовує й суто місцеві.

Однією з ознак мови творів письменника є використання архаїзмів, старослов'янizmів, діалектизмів, полонізмів та інших запозичень. Матеріальні архаїзми він уводить для відтворення колориту доби, на означення зниклих предметів, явищ. Стилiстичні архаїзми й лексичні новотвори надають текстові урочистого, піднесеного звучання, уживаються як засіб опoетизованого зображення картин природи, відтворення почуттів людини.

Органічне поєднання загальнонародної лексики й книжних елементів - визначальна ознака мови творів Петра Кралюка на прикладі роману «Реліквія». Розширення кола семантичних груп слів, меж їх індивідуального вживання, збагачення складу іншомовної абстрактної, суспільно-політичної, професійної лексики, термінології сприяє інтелектуалізації мови письменника.

Таким чином, окреслено основні риси й тенденції мовної особистості Петра Кралюка, яка ввібрала в себе народнопоетичні мовні традиції, писемно-літературні надбання попередніх періодів. Це сприяє формуванню культури мови, стабілізації її норм. Індивідуально-художній стиль письменника становить систему мовних засобів, які сформувалися в результаті відбору й творчого використання мовних явищ національної мови як для вираження певного змісту, так і для естетичного впливу на читача.

Використана література

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів – К.: Либідь, 2008. – 558 с.
2. "За щастя й долю мого люду прийму останній я удар" // Свічадо. 2004. – № 2 (8). – С. 5 – 9.
3. Кралюк Петро. Реліквія : [роман] / Петро Кралюк. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 290 с.
4. Ткаченко О. Б. Полонізм // Українська мова: Енциклопедія. — К., 2000. — С. 466.
5. Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наук. думка, 1993. – Кн.1-2.